

Тиміш та Юрій Хмельницькі

ЗНАМЕНІТІ УКРАЇНЦІ

FOLIO

Знамениті українці

Юрій Мицик

Тиміш та Юрій Хмельницькі

«Фолио»

2011

Мицик Ю. А.

Тиміш та Юрій Хмельницькі / Ю. А. Мицик — «Фолио»,
2011 — (Знамениті українці)

Історія роду Хмельницьких містить у собі більше невідомого, ніж відомого. Ми маємо лише фрагментарні свідчення, та й ті часом є малодостовірними. Можемо з упевненістю твердити тільки про деякі факти з життя Михайла Хмельницького — батька гетьмана Богдана Хмельницького і діда Тимоша та Юрія Хмельницьких.

© Мицик Ю. А., 2011

© Фолио, 2011

Содержание

Рід Хмельницьких	5
Тиміш Хмельницький	8
Кінець ознайомительного фрагмента.	18

о. Юрій Мицик Тиміш та Юрій Хмельницькі

Рід Хмельницьких

Історія роду Хмельницьких містить у собі більше невідомого, ніж відомого. Ми маємо лише фрагментарні свідчення, та й ті часом є малодостовірними. Можемо з упевненістю твердити тільки про деякі факти з життя Михайла Хмельницького – батька гетьмана Богдана Хмельницького і діда Тимоша та Юрія Хмельницьких. Заглянути далі в глибину століть не дозволяє брак джерел. Однак можна ризикнути твердити, що їхнім предком був славнозвісний Венжик Хмельницький. Підставою для цього є заява самого Юрія Хмельницького, який на схилі політичної кар'єри прибрав собі ще одне ім'я – Венжик і запевняв, що його предком був згаданий Венжик. В одному із своїх листів він і батька називав у такий спосіб: «Богдан-Зіновій Венжик Хмельницький».

Венжик Хмельницький відзначився тим, що у 1534 р. (за іншими даними – у 1514 р.) під Заславом (сучасний Ізяслав Хмельницької області) доценту розгромив ординців, які вдерлися на Волинь. В «Історії Русів» говориться про тріумфальну зустріч цього гетьмана у Заславі, від якого він одвів ворожі орди, про те, що король Сигізмунд I надіслав йому листа з подякою за цю перемогу. Саме Венжика українська літописна традиція вважає одним із перших (навіть другим після Прецлава Лянцкоронського!) серед козацьких гетьманів. Отже ім'я Венжика Хмельницького здавна було оточене ореолом слави, і це теж могло спонукати Юрія Хмельницького до проголошення його своїм предком. Так, власне, чинили монархи багатьох країн світу, зокрема великі князі київські та московські царі, які виводили свій рід від варяга Рюрика, вірменські царі – від Александра Македонського і т. д. Однак виключати того факту, що Венжик Хмельницький міг бути реальним предком Юрія Хмельницького, теж не варто.

Із стовідсотковою впевненістю можемо твердити тільки те, що першим відомим представником роду Богдана Хмельницького та його нащадків був Михайло Хмельницький. Про його походження існують різні думки. Вчені називають різні місця народження: Київ, Чернігів, Лисянку, Галичину, Хмельник, Хмелев (Хмелів), Хмельне (Хмелівку). Найсвіжіше дослідження В. Смолія та В. Степанкова, присвячене Богданові Хмельницькому, вважає достовірнішою версію про західноукраїнське походження предків Богдана Хмельницького. Історики майже однастайні в тому, що Хмельницькі були українськими православними шляхтичами за походженням і мали герб «Абданк» (однак деякі вчені вважають, що герб Хмельницьких більше схожий на герб «Сирокомля»). Як нам вдалося встановити, Хмельницькі мали міцний зв'язок з Білоруссю, їхня рідня, в т. ч. Кизим – один з керівників повстання 1637—1638 рр., проживала в таких містах, як Бихів та Мозир.

Відомо, що Михайло Хмельницький здобув непогану освіту і служив при дворі магната Станіслава Жолкевського у м. Жовкві на Львівщині. Після цього на пропозицію іншого магната – Яна Даниловича (близького приятеля Жолкевських і власника Олеського замку) – Михайло Хмельницький перейшов до нього на службу. Коли Данилович між 1592—1594 рр. став корсунсько-чигиринським старостою, то направив на береги Росії й Тясмину свого нового помічника, тим більше, що той господарював тут ще у 80-х роках XVI ст. За припущенням вищезгаданих істориків, Михайло Хмельницький рятувався тоді у цих краях від переслідувань, бо був покараний судом чи то на «баніцію» (вигнання з батьківщини), чи то на «інфамію» (знеславлення та обмеження у громадянських правах).

Тут він став засновником (осадчим) таких міст, як Лисянка та Чигирин, хутора Суботів, заселяв і захищав від ворогів Черкащину, потім став чигиринським підстаростою. Восени

1620 р. турецькі війська наблизились до кордонів Речі Посполитої, а їм назустріч виступила польська армія на чолі з гетьманом С. Жолкевським. Останній не захотів просити козаків про допомогу, зневажливо сказавши: «Не хочу я з Грицями воювати». Ця зневага дорого йому обійшлася, оскільки на Цецорських полях у Молдавії (під Яссами) польська армія зазнала нищівної поразки, а самому Жолкевському татарин відрубав голову. У цій битві брав участь на польському боці і невеликий козацький загін (сотня чи дві козаків) під командуванням Михайла Хмельницького. Там командувач і загинув, а його син Богдан (майбутній гетьман) потрапив у полон до ординців. Отже, Михайло Хмельницький увійшов в історію не тільки як батько Богдана Хмельницького і дід Тимоша та Юрія Хмельницьких, але і як засновник деяких славних українських міст.

Десь на початку 90-х рр. XVI ст. Михайло Хмельницький одружився з козачкою, яку, ймовірно, звали Гафія (Агафія). Можливо, вона була пов'язана з козацьким родом Дорошенків. Та оскільки не мала шляхетства, то її діти теоретично втрачали шляхетський статус батька. Однак у практичному житті такі юридичні тонкощі далеко не завжди бралися до уваги. 6 січня 1596 р. у них народився син Богдан-Зіновій. Вважається, що у подружжя було ще кілька дітей (Іван, Захар, Юсько, Пелагея та ін.). Є дані, наприклад, про дочку Михайла та Агафії, яка потім вийшла заміж, ймовірно, за Семена Савича – канівського полковника, відомого дипломата часів Національно-визвольної війни (посла до Османської імперії та Кримського ханства), ще про одну дочку, яка вийшла заміж за Павла Яненка...

Овдовівши у 1620 р., Гафія вдруге вийшла заміж, цього разу за білоруського шляхтича Петриківського повіту Василя Ставицького (Ставецького), з яким були споріднені українські шляхетські роди Васильківських, Ковалевських, Проскур і Тишкевичів. Від цього шлюбу народився Григорій Ставицький, у якого у свою чергу був син Федір (двоюридний брат Тимоша та Юрія Хмельницьких). Ян Ковалевський був серед козацьких ватажків у 1618 р., а, очевидно, його син Іван Ковалевський став генеральним суддею Війська Запорозького у 1655—1659 рр., особаю, наближеною до Юрія Хмельницького. Український історик та архівіст Іван Каманін висловив свого часу припущення, що вдова Михайла Хмельницького прийняла по смерті другого чоловіка чернечий постриг, а потім стала схимонахинею під іменем Марфа. Але це припущення поки що не знаходить документального підтвердження.

Про Богдана-Зіновія Хмельницького написано велику кількість досліджень, і тому не варто повторюватися, тим більше, що це зайняло б надто багато місця. Хоча в його біографії залишається ще чимало «білих плям», але основні віхи його життєвого шляху можна простежити. Отже, Богдан здобув добру домашню освіту, вчився у якомусь православному монастирі (не виключено, що у Київській братській школі – майбутній Києво-Могилянській академії), Львівському єзуїтському колегіумі, потім вступив до лав реєстрового козацтва, можливо, брав участь у козацьких походах під керівництвом Петра Конашевича (Сагайдачного). Після нещасливої для Речі Посполитої битви на Цецорських полях Богдан Хмельницький потрапив у полон до ординців, які передали його потім туркам у Стамбул. Саме тут він добре вивчив татарську й турецьку мови (ще раніше він опанував польську мову та латину). Через декілька років його викупила з неволі мати. Певно, десь наприкінці 1624 р. Богдан Хмельницький був на волі в Україні, а на самому початку 1625 р. брав участь у підписанні козацько-татарського договору, спрямованого проти Османської імперії. Вже тоді він виявив себе зрілим політиком, добре освіченою людиною. Можливо, майбутній гетьман брав участь у поході запорожців на Крим у 1628 р., у повстаннях 1630—1631, 1635 та 1637—1638 рр., у Смоленській війні проти Московської держави (1632—1634). За участь в останній король Владислав IV нагородив його дорогоцінною шаблею. Богдан Хмельницький був одним із тих, хто підписував капітуляцію Війська Запорозького на Масловому Ставу (29.04.1638 р.)¹, тоді ж був обраний

¹ Тут і далі датування подій подано за новим стилем.

членом козацького посольства до Речі Посполитої, став сотником Чигиринського полку, брав участь у Тридцятилітній війні на боці Франції (у 1644 р. разом з іншими запорожцями облягав зайнятий іспанцями Дюнкерк), а також у підготовці запланованого королем Владиславом IV походу проти Османської імперії. Він став одним із лідерів запорозького козацтва, і не випадково реакційні кола Речі Посполитої розглядали його як ворога, навіть влаштовували замаху на його життя. Так текло життя Богдана-Зіновія до 1647 р., коли на його хутір Суботів напав шляхтич Данило Чаплинський, що й стало приводом до вибуху Національно-визвольної війни українського народу 1648—1657 рр. Повернувшись з турецького полону на Батьківщину, Богдан-Зіновій невдовзі одружився з Ганною (Гафією) Сомко (1608 (?) – між 1645—1647 рр.) – дочкою заможного переяславського чи київського козака або міщанина Семена Сомка, який, між іншим, був одним з послів Війська Запорозького до Московської держави у 20-х рр. XVII століття. Ганна Хмельницька була незвичайною жінкою, вирізнялася і красою. У 50—60-х рр. XVII ст. був відомий київський вїйт Сомко, удова якого Катерина заповіла щедрі кошти на благодійні цілі, підтверджені Богданом та Юрієм Хмельницькими. Цей Сомко, очевидно, доводився дядьком чи братом Ганні Сомко. Рідний брат Ганни – Яким Сомко (Сомченко, Самченко), майбутній наказний гетьман, торгував на Дону у 30-х рр. XVII ст., мав дружину та дітей, відомо і про його внука. Доречно згадати, що він був високого зросту, фізично сильний і настільки вродливий, що навіть кат не хотів рубати йому голову (це сталося після «Чорної ради» 1663 р.). Від шлюбу Богдана-Зіновія Хмельницького з Ганною Сомко народилося щонайменше шестеро дітей, хоча останнім часом з'явилися дослідження, в котрих стверджується, що насправді їх було більше (3—4 синів, 6—8 доньок, усього 9—12). Таким чином, лелека приносив подружжю дитину що два роки. У другій половині 20-х років XVII ст. з'явилися перші діти – доньки, старшою з яких, очевидно, була Стефанида (Степанида). Синів було чи то троє, чи то четверо. Двоє з них (Тимофій, або ж Тиміш, і Юрій) досягли повноліття, ще двоє (одного звали Григорієм) померли малолітніми. В художній, а часом і науковій літературі інколи з'являються згадки про малолітнього сина Богдана Хмельницького – Остапа, якого засікли до смерті слуги Чаплинського під час його відомого нападу на хутір Суботів. Цей факт не відповідає дійсності, і сам Богдан Хмельницький ніколи не писав про загибель Остапа, хоча й ретельно перераховував у своїх скаргах на ім'я короля всі заподіяні йому кривди.

Дочка Стефанида вийшла заміж за полковника Івана Нечая, брата відомого брацлавського полковника Данила Нечая (загинув під Красним у 1651 р.). Олена (деякі історики вважають, що це була інша дочка гетьмана – Катерина) у січні 1656 р. вийшла заміж за полковника Данила Виговського, рідного брата генерального писаря (майбутнього гетьмана) Івана Виговського. Після трагічної загибелі чоловіка вона вийшла заміж за гетьмана Павла Тетерю, з яким і втекла потім до Польщі. Там на подружжя чекали серйозні випробування: Тетеря втратив свої статки, польська влада повелася з ним як з мавром, який виконав свою справу і може йти геть. Подружжя розпалося, і Тетеря був змушений тікати у Молдавію, що була під турецьким протекторатом, шукати порозуміння з султаном проти Речі Посполитої, і там був отруєний поляками. Олена прийняла католицизм і, очевидно, скінчила своє життя в одному з католицьких монастирів. Марія вийшла заміж за старшину Канівського полку Стороженка. Як звали інших дочок Богдана та Ганни Хмельницьких, ми не знаємо. Одна з них вийшла заміж за полковника Лук'яна Мовчана, мала сина Федора, який був, певно, пов'язаний з родом Марковичів (Маркевичів). Ще одна дочка Богдана Хмельницького вийшла заміж за Павла (вірогідно, сотника Павла Безштанька), а ще одна – за корсунського сотника Блиску (Улізка?), залишилася вдовою. Про шлюби ще двох дочок нічого не відомо. Так у світлі відомих на сьогодні джерел виглядає у скороченому викладі історія гетьманського роду Хмельницьких, склад гетьманської сім'ї та родинні зв'язки.

Тиміш Хмельницький

Тиміш (Тимофій, Тимошко, Тимошек, Томиш) Хмельницький народився у 1632 році. Про його дитячі роки та юність нічого не відомо. Є підстави вважати, що він дістав непогану як на той час освіту, вмів читати й писати, знав, крім рідної української, також польську мову. Хлопець був високого зросту, надзвичайно дужим, хоробрим, енергійним, вправним у військовому ремеслі. За свідченням арабського мемуариста Павла Алепського, Тиміш «стріляв з лука правою рукою і лівою, рубав шаблею, стріляв з рушниці з-під черева свого коня і так побивав ворогів». Інший свідок – турецький ага – був пізніше здивований «джигітовкою й сміливістю Тимофія, захоплений його юнацтвом. Ніхто не міг влучити його ні з рушниці, ні іншою зброєю, такий він був чудовий їздець: крутився на сідлі, як блискавиця». Гетьманич знався й на музиці, пізніше він створив у гетьманській резиденції власний оркестр, до якого входили органіст, три скрипалі, флейтист і сурмач. Німецька хроніка середини – другої половини XVII ст. «Teatrum Europaeum» («Театр Європи») зберегла на своїх сторінках єдиний відомий на сьогодні портрет гетьманича. Він виглядає зовні подібним до свого батька, увагу глядача привертають великі й виразні очі, волохаті чорні брови та невеликі, закручені догори вуса. Вороже налаштовані до Тимоша тогочасні польські автори згадували про те, що на обличчі гетьманича були сліди від віспи, що було не рідкістю у ті часи, змальовували його як людину незграбну і зовсім неосвічену (останнє не відповідає дійсності), буйної, навіть нестримної і тиранічної вдачі.

Незважаючи на молоді літа сина, Богдан Хмельницький бачив у ньому свого однодумця і не випадково забрав його з собою на Запорозжя разом з кількома десятками сподвижників, коли довелося утікати від репресій з боку польської влади (інших же дітей майбутній гетьман відправив, мабуть, до брата покійної дружини Яким Сомка у Переяслав). Так наприкінці 1647 р. Богдан і Тиміш Хмельницькі із десятком однодумців опинилися на острові Бучки поблизу Запорозької Січі, яка була тоді під контролем польської адміністрації. Ця Січ називалася Микитинською, бо стояла на Микитиному Розі (нині – Нікополь Дніпропетровської області), де була відома переправа через Дніпро. До перших повстанців почали прибувати всі невдоволені іноземним пануванням на українських землях, насамперед з числа запорожців, і врешті на початку лютого 1648 р. Богдан Хмельницький оволодів Січчю, де його було проголошено старшим (по суті гетьманом) Війська Запорозького. З цього моменту Січ стала осередком концентрації повстанських сил. Розуміючи всю небезпеку повстання проти Речі Посполитої і знаючи про сумні наслідки кількох попередніх повстань, починаючи з 1591 р. Богдан Хмельницький завчасно став шукати союзників, і ще у 1647 р. його представники були в Стамбулі у турецького султана Ібрагіма I, який, очевидно, пообіцяв дати на допомогу війська Кримського ханства. Хоча Ібрагіма I невдовзі було вбито внаслідок палацового перевороту, а новим султаном було проголошено його 8-літнього сина Мухамеда IV (панував у 1648—1687 рр.), однак курс Османської імперії щодо українських повстанців лишився незмінним. Цьому сприяла вдова Ібрагіма I і мати Мухамеда IV султанша Турхан, яка була україankoю за походженням і на відміну від відомої Роксолани не забувала про свою Батьківщину. Перше посольство на чолі з сотником Кіндратом Бурляєм до кримського хана Іслам-Гірея IV вирушило з Січі в другій половині 1648 року. Воно мало на меті укласти військовий союз проти Речі Посполитої. В історичній літературі є дані про перебування серед послів і Тимоша Хмельницького. Хан погодився на укладення військового союзу, але про всякий випадок став вимагати гетьманського сина у заставу. Є дані, що гетьман одночасно вів переговори з деякими татарськими мурзами, насамперед зі своїм побратимом – Тугай-беєм, що панував у Перекопі. Тоді виходить, що Тиміш Хмельницький був заручником не в ханській столиці – Бахчисараї, а в перекопській фортеці Ферал-Кермен. Так чи інакше, Тиміш Хмельницький у свої 16 років став заручником і кожної миті у разі несприятливих обставин міг втратити життя. Сили повстанців на

Січі були тоді незначними, проти них уже готувався каральний похід, очолюваний коронними гетьманами Речі Посполитої Миколою Потоцьким (великий коронний гетьман) та Марціном Калиновським (польний коронний гетьман); важко було передбачити хід подій, тим більше, що реєстрові козаки у той час були ще на боці Польщі. Молодий Хмельницький з честю витримав це випробування, але психологічний тиск на юнака, який невдовзі перед вибухом повстання втратив матір, дався взнаки, бо в різних джерелах відзначають неврівноваженість гетьманича.

Внаслідок блискучих перемог повстанців Богдана Хмельницького у травні 1648 р. на Жовтих Водах та під Корсунем полум'я Національно-визвольної війни охопило майже всі етнічні українські землі, перекинулось на Білорусь, знайшло позитивний відгомін навіть серед частини польського селянства. У той час, коли наказний гетьман Максим Кривоніс вів повстанців на захід, Богдан Хмельницький у Білій Церкві формував органи влади Української держави – Гетьманщини, насамперед українську армію. Основні сили Кримського ханства на чолі з самим Іслам-Гіреєм IV повернулися до Криму, і на боці Богдана Хмельницького лишилася тільки невелика орда перекопського бея – Тугая. На цей час припадає повернення Тимоша Хмельницького з Бахчисарая до батьківської оселі. Восени 1648 р. він був уже чигиринським сотником (варто нагадати, що Чигирин у той час став столицею України-Гетьманщини). Ймовірно, він брав участь у битві під Пилявцями (вересень 1648 р.), з абсолютною впевненістю можна твердити, що він брав участь в облозі Львова та Замостя у жовтні-листопаді 1648 року. Дійшовши до межі етнічних українських земель (передові загони вже напували коней у Віслі), Богдан Хмельницький уклав перемир'я з новим королем Речі Посполитої Яном Казимиром. Це не була його помилка, як твердить дехто, а цілком обґрунтований крок. Адже вести війну на ворожій території, форсувати Віслу в зимовий час, а потім брати потужні укріплення Варшави та Кракова було б небезпечною авантюрою. Слід додати, що у таборі повстанців з'явилася якась пошесть, від якої помер Максим Кривоніс. Чимало полковників, не кажучи про рядових повстанців, прагнули повернутися додому, щоб відпочити і дочекатися теплої пори року тощо. Таким чином, Богдан Хмельницький вчинив правильно, уклавши перемир'я і відступивши від берегів Вісли. Його помилка полягала тільки в тому, що він не лишив гарнізонів у Галичині та західній частині Волині. А проте 1648 рік назавжди увійшов в історію України як рік великих перемог, як рік відродження Української держави. Не випадково ж Богдана Хмельницького при його в'їзді до Києва вітали як нового Мойсея, який звільнив свій народ від іноземного панування. Є у цій справі боротьби за волю і незалежність України заслуга й Тимоша Хмельницького...

На рубежі 1648—1649 рр. Богдан Хмельницький перебував у Києві. Тепер його іменували «князем Русі і Молдавії», порівнювали із св. Костянтином I Великим, давньоримським імператором. Він дійсно прагнув до визволення всіх етнічних українських земель і об'єднання їх під владою одного гетьмана, більше того, він уже тоді подумував про перетворення Гетьманщини з республіки у монархію на чолі з єдиним правителем і себе розглядав як родоначальника династії. Не випадково вже на початку 1649 р., як свідчив московський посол, у церквах під час літургії поминали як самодержця Богдана Хмельницького і поруч з ним згадували і його сина Тимофія. Таким чином, уже на початку Національно-визвольної війни Богдан Хмельницький розглядав сина Тимофія як свого законного спадкоємця і саме йому прагнув передати у свій час гетьманську булаву. Тоді у Києві перебував єрусалимський патріарх Паїсій, який першим із православних патріархів палко підтримав Богдана Хмельницького і його справу (пізніше свою підтримку висловлять й інші православні патріархи, в першу чергу Вселенський (Константинопольський). Сам Паїсій називав Богдана Хмельницького «пресвітлим господарем» та «князем Русі», під час літургії прилюдно відпустив гріхи гетьману, причастив його і благословив на війну проти Речі Посполитої. Після Різдва Христового і різдвяних свят Паїсій дав благословення і на другий шлюб Богдана Хмельницького з Мотроною Чаплинською. Про останню мало що відомо. Вірогідно вона походила з дрібної православної шляхти, а потім

вийшла заміж за сусіда Богдана Хмельницького – сумнозвісного Чаплинського, який претендував на родинний хутір майбутнього гетьмана – Суботів. Ще напередодні Національно-визвольної війни розгорівся конфлікт між Богданом Хмельницьким і Даніелем Чаплинським (за його спиною стояв магнат Олександр Конецпольський), який, власне, став приводом до самої війни. У той час спалахнуло кохання між Богданом Хмельницьким та Мотроною Чаплинською, яка віддала перевагу майбутньому гетьману. За деякими даними, Чаплинський під час нападу на Суботів начебто викрав Мотрону, але сам Хмельницький про це не згадував. Однак про неї часом писали, як про гомерівську «прекрасну Єлену», через яку спалахнула війна між греками й троянцями, а тут – між українцями та поляками. Але ця історія з її викраденням (якщо воно й було) не є причиною, хіба що тільки приводом до війни. Додамо, що нова дружина гетьмана відзначалася не тільки красою, але й користолюбством та легковажним поведінкою. Тиміш Хмельницький не сприйняв своєї мачухи і, мабуть, через це вступив у конфлікт з ченцем – посланцем патріарха Паїсія. За розповіддю посла Речі Посполитої Войцеха М'яківського, гетьманич підпалив ченцю бороду.

Для узгодження питань перемир'я до Переяслава прибуває посольство Речі Посполитої на чолі з Адамом Киселем. Бурхливі переговори закінчилися Переяславською угодою 24 лютого 1649 р., за якою, зокрема, перемир'я продовжувалося майже до літа 1649 року. Посольство мало повертатися назад. У цей час Тиміш Хмельницький перебував у Переяславі. Його та переяславського полковника Андрія Романенка Богдан Хмельницький призначив «приставами» до посольства Речі Посполитої. До нашого часу дійшло два цікавих накази від 8.03 (26.02) 1649 р., виданих у Переяславі і підписаних обома «приставами», причому Тиміш підписався як чигиринський сотник. У першому з них від селян села Симонова вимагалось надати фураж (6 возів сіна) для Адама Киселя, а в другому – місцевого священика закликали не підбурювати селян до «непослушенства» Киселю, який формально володів цим селом. Таким чином, Тиміш виступає як права рука свого батька-гетьмана і добивається виконання його волі всупереч спротиву частини козацтва та селян, всупереч анархічним тенденціям, які пізніше будуть все більше даватися взнаки Українській державі. Крім того, гетьман у цей час не хотів давати жодного приводу для зриву мирних переговорів з польськими дипломатами у Переяславі. 26 квітня 1649 р. Тиміш разом з іншими представниками козацької старшини зустрічав під Чигирином царське посольство до гетьмана. Саме він привітав посла Григорія Унковського і пояснив причину того, що не сам гетьман їх зустрічає (хвороба). Наступного дня він разом з молодшим братом Юрієм брав участь в офіційному прийомі гетьманом цього посольства. 2 травня Тиміш із старшиною проводжав Унковського з гетьманським прапором, литаврами та сурмами. Тоді ж він з Юрієм дістав від московського посла разом з іншими (всього 11 душ) й нагороду: по парі соболів по 10 рублів пара.

Перемир'я між українськими повстанцями та Річчю Посполитою було нетривалим. Уже на початку 1649 р. каральні загони литовського гетьмана князя Януша Радзивілла заходилися очищати від повстанців Полісся, де жорстоко розправилися з оборонцями Пінська, Мозиря, Бобруйська та інших міст у басейні Прип'яті. Навесні 1649 р. розгорнувся ворожий наступ на Волині. Богдан Хмельницький передчував такий розвиток подій і став готувати свою армію у новий похід, сподіваючись на допомогу кримського хана. Однак той зажадав взяти у заложники його сина та ще декількох полковників. З цієї неприємної ситуації вивела інша: посол Речі Посполитої Смяровський був викритий як шпигун і Хмельницький наказав його публічно стратити на очах татарських дипломатів. Це переконало хана у тому, що гетьман не буде за його спиною домовлятися з королем, і він дав слово допомогти українським повстанцям. У черговий похід при боці батька виступив і Тиміш Хмельницький. Разом з ними вів свої орди кримський хан. Союзники обложили польське військо у Збаражі (нині – райцентр у Тернопільській області) і завдали йому значних втрат, а потім Богдан Хмельницький блискуче виграв Зборівську битву проти головних сил Речі Посполитої на чолі із самим королем Яном Казими-

ром. Лише зрада кримського хана не дала змоги добити королівське військо і полонити самого короля. Довелося укласти Зборівський мир (18.08.1649 р.), найкращий з усіх попередніх, які укладали козаки з урядом Речі Посполитої, але й він не в усьому відповідав прагненням повстанців. Хоча брак джерел не дає змоги простежити участь Тимоша Хмельницького у переможній кампанії 1649 р., але, поза сумнівом, він у ній брав безпосередню участь. Гетьманич супроводжував батька і на переговори з королем під Зборовом. Так, 20 серпня 1649 р. Богдан і Тиміш Хмельницькі у супроводі сотні охоронців та групи старшин виїхали до королівського табору. При в'їзді до табору їх зустрів Адам Кисіль і провів Богдана Хмельницького з 12 козаками до королівського намету. Але чи був серед них Тиміш Хмельницький, на це питання поки що неможливо відповісти.

Однією з умов Зборівського миру було розширення козацького реєстру до 40 тисяч (на практиці він вийшов дещо більшим і сягнув понад 42 тисячі). Цей реєстр було складено групою старшин на чолі з самим гетьманом і генеральним писарем Іваном Виговським, врешті затверджено на вальному сеймі Речі Посполитої наприкінці 1649 – на початку 1650 року. Його текст зберігся і був виданий українськими істориками. Реєстр відкривається списком козаків Чигиринського полку, але спочатку йшов перелік лідерів Війська Запорозького (саме так офіційно називалася тоді Українська держава – Гетьманщина). Найпершим у цьому реєстрі записано, звичайно, ім'я й прізвище самого гетьмана: «Его м[илість] пан гетман Богдан Хмелницкий». А одразу ж після гетьмана названо його старшого сина: «Томиш Хмелницкий»! Реєстр складався, як видно, без участі Тимоша: 25 вересня 1649 р. Богдан Хмельницький сповіщав трансільванського князя Дьєрдя II Ракоці про те, що його син Тиміш буде посланий до нього для узгодження умов укладення воєнного союзу. Посольство було досить успішним. А вже 2 грудня 1649 р. Тиміш та Юрій Хмельницькі брали участь у прийомі в Чигирині московського посольства на чолі з Григорієм Нероновим та Григорієм Богдановим, а пізніше отримали від останніх і традиційні подарунки.

Мирний перепоchinoк для Гетьманщини був коротким і неповним. Навесні 1650 р. хан Іслам-Гірей III став вимагати від гетьмана, щоб той надав йому допомогу у походах проти сусідніх держав (Московії та Молдавії), а також у придушенні його васалів – «темрюцких черкас» на Північному Кавказі. Довелося віддавати борги союзникам. Богдан Хмельницький наказав полковникам прибути у Полтаву для підготовки до походу, одночасно відправив посольство Івана Тафрарія (Тафларія) до Москви, щоб заспокоїти царя Олексія (мовляв, похід буде спрямований не проти Москви, а тільки проти кавказьких ворогів кримського хана). Невдовзі під Полтавою було сформовано корпус добірних козаків чисельністю 6 тисяч, але сам Тиміш подавав більшу цифру – 20 тисяч, ймовірно, з метою залякування противника, що було типовим явищем у той час. У липні 1650 р. гетьман скерував цей корпус на Північний Кавказ. Його очолили Тиміш Хмельницький та генеральний осавул Демко Лисовець (Лисянський); були серед командувачів також канівський і черкаський полковники, ймовірно, це були відповідно Семен Савич та Іван Воронченко. Маршрут походу пролягав з Полтави на Орчик, Берестову, р. Оріль, р. Самару, р. Вовчі Води, р. Ведмежі Води, Тернівку (село суч. Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл.), «Колиш», «Кремки», врешті по р. Міус у Приазов'ї. Тут вони стояли два тижні, бо до них мали підійти ординці. Далі шлях мав пролягати через землі Війська Донського. Це викликало тривогу донців, які перед тим шарпали Крим і об'єктивно допомагали Речі Посполитій. Донці почали спішно мобілізувати свої сили і зміцнювати укріплення, а одночасно скерували до Тимоша посольство на чолі з отаманом Корнилом Білгородцем, яке привезло подарунки: борошно, рибу та вино. Тиміш Хмельницький заспокоїв донців, бо похід було скеровано не проти них, а проти деяких гірських племен. Щоправда, хан таки просив гетьмана вдарити й на донців, але Богдан Хмельницький вийшов з гострої проблеми, перевівши стрілки на Молдавію. Почувши про прихід військ Тимоша, горці запросили у хана миру, тому йти українським козакам на Кавказ через донські землі вже не було сенсу. Богдан Хмельниць-

кий теж поспішив відкликати корпус в Україну, тим більше, що нависала загроза на західних кордонах Гетьманщини. Кримський хан погодився з аргументами гетьмана, і корпус Тимоша Хмельницького та Демка Лисовця повернувся до Полтави, так і не ставши до бою. Зворотний маршрут пролягав майже тим самим шляхом: спочатку козаки повернулися до р. Вовчі Води, а потім пішли вздовж татарських улусів, і ординці давали козакам коней, волів та овець. Після повернення до Полтави частина козаків там залишилась, а Тиміш поїхав з іншими (понад 3 тисячі) у Чигирин. При ньому було 10 гармат. Під Босівкою батько й син зустрілися, а потім (очевидно, різними шляхами) повернулися до Чигирина.

Восени 1650 р. почався українсько-татарський похід на Молдавію. У середині серпня 1650 р. Богдан Хмельницький стояв під Уманню, де його зустрів уманський полковник Йосип Глух. Тут гетьман збирав свої війська й чекав на підхід орди з ханом Іслам-Гіреєм III. Наприкінці серпня більш як 40-тисячна українська армія разом з 20—30 тисячами ординців рушила Уманським шляхом на Молдавію. Вони вийшли на береги Дністра і 1 вересня отаборились в Ямполі напроти молдавських Сорок. Похід був надзвичайно успішним: дуже швидко впала тодішня молдавська столиця – Ясси, а господар Василь Лупу мусив просити миру й підписати вигідні для України пункти мирного договору. На цю подію український народ відгукнувся думою «Богдан Хмельницький і Василь молдавський», де зокрема відзначалося:

«То пан Хмельницький добре учинив:
Польщу засмутив,
Волощину побідив,
Гетьманщину звеселив!»

Одна із статей мирного договору говорила про майбутній шлюб Тимоша Хмельницького з Роксандою – дочкою Василя Лупу. Тут треба кілька слів сказати про цього молдавського господаря. Василь Лупу (Лупул) Коці був албанцем за походженням (деякі вважають його чи то греком, чи то македонцем, чи то валахом) і виводив свій рід з албанських поселенців з Арбанаші (Албанікаторі) біля Тирново у Болгарії. У Молдавії він обіймав кілька важливих посад: великий вістерник у 1620—1621, 1627—1628 рр., великий ворник у 1630—1633 рр., врешті молдавський господар (воевода) у 1634—1653 роках. Як господар він прийняв ім'я Василь (Васіле). У 1640 р. за цого участю та за сприяння Київського митрополита св. Петра Могили у Яссах було відкрито Слов'яно-греко-латинську академію, а в 1641 р. засновано першу молдавську друкарню. Збереглося чотири портрети Лупу, в т. ч. два – на фресках. На них він зображений як людина 40–50-річного віку, з правильними рисами обличчя, виразними очима, «римським» носом, густими дугоподібними бровами, вусами та невеликою бородою. Його дружина Василиса Буціос доводилася ріднею господарському роду Могили, зокрема й Київському митрополиту св. Петру Могилі. Деякі дослідники пишуть і про черкеську кров у її жилах. Вона вирізнялася красою. Її старша дочка Марія («Волошанка») у 1645 р. вийшла заміж за польного гетьмана литовського князя Януша Радзивілла, і це подружжя вінчав сам Петро Могила. Були в подружжя й інші діти, сини й дочки. Молодша дочка Роксанда теж була красунею, про що свідчить хоча б її портрет, вміщений на сторінках тогочасної хроніки «Театр Європи» (його копія зберігається в історичному музеї у Львові). На ній зображена молода жінка з овальним обличчям, густим волоссям, красивими очима й бровами, дещо видовженим носом і невеликими ротом та підборіддям. На голові у неї був оригінальний ковпак, подібний до фригійського.

Шлюбом сина з Роксандою гетьман зміцнював міжнародний авторитет Української держави, робив реальним свій план перетворення гетьманської влади у спадкову, зміцнював позиції України в Подунав'ї та на Балканах, врешті позбавляв Річ Посполиту її союзника. Взагалі гетьман хотів, щоб Тиміш Хмельницький або його майбутні сини (саме вони були б цілком

визнаними «принцями крові») панували у Молдавії, Василю Лупу планувалося віддати трансільванський престол, а у Валахії посадити майбутнього зятя (одну із своїх дочок гетьман хотів віддати за Михайла – родича Лупу, сина одного з валаських господарів). Гетьман мав і запасний варіант: на один з престолів він планував посадити племінника св. Петра Могили, з умовою, щоб той повернувся до православної віри з мусульманства. Оскільки старша сестра Роксанди – Марія – була дружиною гетьмана Великого князівства Литовського князя Януша Радзивілла, то Богдан Хмельницький через цей канал пробував перетягти його на свій бік. У 1655 р. цей план частково спрацює, коли двоюрідні брати Януш і Богуслав Радзивілли перейдуть на бік шведського короля Карла X Густава – союзника Богдана Хмельницького, а Польща опиниться на межі катастрофи.

Тиміш навіть залишився на певний час у Яссах, про що писав сам Богдан Хмельницький. Однак коли у жовтні 1650 р. відбувся прийом московського посольства на чолі з Петром Протасьєвим та Григорієм Богдановим, то переговори з царськими представниками вів не тільки Богдан, але й Тиміш Хмельницький. 22 жовтня він разом із братом Юрієм брав участь у прийомі і московського посольства на чолі з Г. Унковським та Я. Козловим і дістав свою частку соболів. 23 жовтня до Чигирина приїхали представники молдавського господаря Василя Лупу – сучавський митрополит і Чеголя Спатар, які, очевидно, обговорювали питання майбутнього шлюбу Тимоша та Роксанди. 28 жовтня Богдан Хмельницький відпустив до Ясс молдавських послів, з котрими домовився про термін весілля: у третю неділю після Різдва Христового, тобто 18 січня 1651 р. за новим стилем. Польська дипломатія виявила надзвичайну активність, щоб не допустити можливого українсько-молдавського союзу, зокрема було відправлено посольство до Стамбула, щоб намовити султана не підтримувати Богдана Хмельницького і заборонити шлюб його сина з Роксандою. Василь Лупу не міг не враховувати всіх цих небезпек і після відходу союзників з Молдавії всіляко затягував реалізацію пункту договору про весілля, тим більше, що на руку й серце красуні Роксанди претендували такі магнати Речі Посполитої, як брацлавський воєвода Петро Потоцький, князь Данило Вишневецький, навіть сам польний гетьман коронний Марцін Калиновський. Лупу посилався і на можливі перепони з боку турецького султана, і на несприятливі обставини тощо. Не помагали й погрози Богдана Хмельницького, який навіть обіцяв стерти молдавського господаря в порошок. Лупу чекав, чим закінчиться чергова польсько-українська кампанія...

Нова війна не змусила довго чекати на себе. Вона розпочалася битвою під Красним на Поділлі і призвела до розгрому Брацлавського полку і загибелі самого полковника – Данила Нечая. Перша битва віщувала лихо українським військам у кампанії 1651 року. Зав'язалися бої на Вінниччині, а з півночі натискали литовські війська. Десь у лютому гетьман послав свого сина на Кодак (нині – Дніпропетровськ), щоб там налагодити контакт з татарами і переконати їх виступити на допомогу. Ця місія гетьманича була успішною, бо за даними табірному щоденника князя Януша Радзивілла Тиміш Хмельницький з частиною Війська Запорозького та ординцями на чолі з якимсь мурзою виступив проти Великого князівства Литовського (до 13.03.1651 р.). Пізніше пронеслася навіть чутка про загибель гетьманича, але вона виявилася недостовірною.

Наприкінці травня 1651 р. Богдан Хмельницький планував вирушити на Волинь, завдати там нищівної поразки ворогу і переможно закінчити війну. Кримський хан неохоче, але все ж виступив йому на поміч. У цей час гетьманич діяв на півночі України, але, виконавши своє завдання, Тиміш Хмельницький повернувся до Чигирина, і батько залишив його боронити столицю разом із досвідченим чигиринським полковником Федором Вешняком (Якубовичем). Як бачимо, гетьман дбав про те, щоб його син здобував досвід у найкращих козацьких воєначальників (Демко Лисовець, Федір Вешняк, пізніше – Йосип Глух та Іван Богун). Виступаючи в похід, Богдан Хмельницький доручив синові також провести слідство у надзвичайно делікатній і неприємній справі, а саме про зраду Мотрони (Олени) Хмельницької.

Ще навесні 1651 р. Тиміш Хмельницький зауважив пропажу певної суми грошей з гетьманського скарбу і написав про це батькові. Пізніше було виявлено причетність до цієї крадіжки дружини гетьмана і факт її любовної зради. Вона зайшла у зв'язок з якимось чи то ключником, чи то годинником і вирішила втекти з коханцем, захопивши бочку з талярами та 1000 золотих червінців. До того ж були перехоплені листи Чаплинського, який підбивав її зарити скарби Богдана Хмельницького у землю, а самого гетьмана отруїти (цей сюжет знайшов певне відбиття у фільмі режисера І. Савченка «Богдан Хмельницький», 1940). Слідство розпочав гетьман, причому вдалося виявити «великі гроші, усі золотом, у бочонках у землю закопані», але завершувати його довелося-таки Тимошу. Пішли чутки, що гетьман наказав повісити свою невірну дружину разом з її коханцем і що це сталося через підбурювання Тимоша. Згідно з іншими чутками, розправа була ще жорстокішою: Тиміш Хмельницький начебто наказав роздягнути обох коханців догола і повісити їх на воротах у позі перелюбства так, як вони були спіймані на гарячому. Так чи не так, але на життєвому шляху другої дружини Богдана Хмельницького було поставлено ганебну крапку. Пасинок помстився і за свою матір, і за зневажену честь батька. Гетьман начебто не чекав, що його дружина скінчить життя в такий ганебний спосіб і сердився на сина, але приписувати його особистій драмі поразку українських військ під Берестечком, як роблять деякі польські історики, це вже занадто!

У той час коли гетьман рухався на Берестечко, Тиміш Хмельницький повернувся на північний фронт, де справи склалися нещасливо для українського війська київського полковника Антона Ждановича та родича Богдана Хмельницького – полковника Филона Гаркуші. Польський шляхтич Кшицький у своїй реляції від 14 червня 1651 р. згадував про лист гетьманіча до батька з проханням надати термінову допомогу повстанцям, які билися проти литовських військ. Резервів у гетьмана не було, і Київ довелося залишити на милість князя Радзивілла. Головні ж події розгорнулися під Берестечком, де внаслідок зради кримського хана Іслам-Гірея III українські війська зазнали поразки. Зав'язалися тяжкі бої під Білою Церквою, які українська армія протягом місяця вела проти об'єднаних сил Корони Польської та Великого князівства Литовського (королівський секретар Анджей М'ясківський оцінював там сили Речі Посполитої у 300 тисяч!). Врешті було укладено Білоцерківський мирний договір (7.09.1651 р.), умови якого були гіршими для України-Гетьманщини, ніж умови Зборівського миру. Так, кількість козаків-реєстровців мала бути вдвічі меншою (20 тисяч). Реєстр Війська Запорозького 1651 р. не дійшов до нашого часу, але можна не сумніватися, що й там Тиміш стояв під номером другим після свого батька.

Україна знову здобула короточасний перепочинок, хоча повноцінним його назвати важко. Зокрема, навіть в околицях Чигирини діяли ординські грабіжники, і гетьман послав на їх приборкання свого сина. Тиміш діяв рішуче і поклав трупом кількасот ворогів. Водночас у польському таборі посилювалися намагання не допустити шлюбу Тимоша з Роксандою. Коронний гетьман М. Калиновський послав Василеві Лупу допомогу, тиснув по дипломатичних каналах на Богдана Хмельницького. Варто відзначити, що гетьман не дуже побивався з приводу смерті своєї другої дружини, бо вже у серпні 1651 р. він узяв третій шлюб із козацькою вдовою Ганною Золотаренко «Пилипиною», яка походила з відомого козацького роду, пов'язаного з Корсунем та Ніжином. Її брат Іван був ніжинським полковником, наказним гетьманом, командував козацьким корпусом у Білорусі, де й загинув у 1655 р. і був похований у Корсуні. Другий брат, Василь (Васюта), що замінив Івана на посаді ніжинського полковника, був претендентом на гетьманську булаву у 1663 р., однак загинув внаслідок сумнозвісної «Чорної ради». Її двоюрідний брат – Тиміш Оникійович Золотаренко, був наказним ніжинським і стародубським полковником, ніжинським сотником. Її онук – син Кіндрата – Яків Золотаренко-Хмельницький у 1686 р. став жити на лівобічній Гетьманщині у Прилуках і очолив тамтешню сотню (1690—1709), потім був значним військовим товаришем. Очевидно, підтримував повстання Мазепи, тому у 1717 р. був узятий до Москви, де й помер бездітним. Для Ганни шлюб з Бог-

даном Хмельницьким теж був третім, від попередніх вона мала кількох дітей, яких гетьман усиновив, і вони мали його прізвище. Тиміш Хмельницький із розумінням поставився до цього шлюбу свого батька, та й Ганна дійсно була гідна свого чоловіка-гетьмана. Це була вольова та енергійна жінка, яка навіть видавала, наче гетьман, універсали, була водночас дуже віруючою і не випадково по смерті Богдана Хмельницького постриглася в черниці. Дослідник генеалогії козацтва В. Кривошея твердить, що цей шлюб сприяв зміцненню позицій гетьмана серед «старожитнього козацтва».

Мирний перепочинок Богдан Хмельницький вирішив використати для завершення молдавських справ. Оскільки Лупу зволікав час і далі, гетьман вирішив примусити його виконати умови Ясського договору. На шляху українських повстанців, у складі яких був і Тиміш Хмельницький, стояли коронні війська на чолі з М. Калиновським. Потім полонений козак Уманського полку Олекса Савраний твердив на допиті, що Тиміш Хмельницький командував тоді військом із трьох полків (Чигиринського, Уманського та Жаботинського). Досі було відомо про існування тільки Жаботинської сотні, але не можна виключати існування, хоч і короткочасне, й Жаботинського полку. За іншими даними, у битві брали участь також Канівський та Корсунський, можливо й Ніжинський, полки, в т. ч. чимало т. зв. випищиків (козаків, які були викреслені з реєстру). Сучасний польський історик В. Длуголенцький вважає, що всього на українському боці було 24 тисячі козаків та 7 тисяч ординців, а на польському – начебто вдвічі менше. Українське військо було поділено на три частини, і Тиміш командував саме авангардом (3—6 тисяч козаків та ординці Карач-бея). Він із Тарасівки рушив на Брацлав і Ладижин, а його піхота щодня долала близько 40 кілометрів, що було для неї тяжким випробуванням. На день пізніше вирушили основні сили на чолі з самим Богданом Хмельницьким, які обрали інший шлях (через Торговицю та Умань). Розділення української армії на три частини, дезінформаційні заходи Богдана Хмельницького досягли своєї мети: польний гетьман коронний Марцін Калиновський недооцінив силу української армії і тому вирішив атакувати. Але в ході генеральної битви під Батогом (1—2 червня 1652 р.) польське військо було дощенту розгромлене, а сам Калиновський загинув. Тиміш Хмельницький одним з перших переправився через річку і дав бій кінноті Калиновського. Потім, на завершальній стадії битви, він відзначився успішним ударом на ворожий табір з тилу. Після перемоги повстанці обложили Кам'янець-Подільський. Тиміш Хмельницький, який у цей час чомусь посварився з батьком, йшов тоді в авангарді, командуючи Чигиринським, Уманським та Жаботинським полками. У середині червня 1652 р. козаки з'явилися в околицях міста. Тиміш звернувся з листом до Кам'янецького магістрату з вимогою дати викуп, але безуспішно. Почалася облога міста. Хоча вона й затяглася і закінчилася безрезультатно, але шлях на Молдавію було відкрито... Богдан Хмельницький тут же послав до Ясс свого представника Іллю Мануйлова з вимогою, щоб Лупу врешті погодився на негайний шлюб своєї доньки з Тимошем (тоді ж гетьман написав, видно, з цього ж приводу і сину). Цей шлюб був потрібний гетьманові для посилення впливу на Молдавію, зміцнення позицій Української держави, піднесення авторитету роду Хмельницьких. Водночас, як вважають авторитетні українські (В. Смолій, В. Степанков) та польські (З. Вуйцік) історики, гетьман «не врахував належним чином негативних наслідків втручання у розстановку політичних сил у цьому регіоні, що... могло швидко перекинути потенційних союзників (Валахію й Трансильванію) у супротивний табір». Як свідчать деякі джерела, уже сам факт весілля Тимофії й Роксанди викликав серйозне занепокоєння у правителів названих держав. Окрім цього, Богдан Хмельницький явно недооцінив підступність і політичний авантюризм молдавського воеводи, який також прагнув поширення свого впливу на сусідні країни. Відомо, що в 1652 р. він таємно пішов на угоду з австрійським імператором, спрямовану проти Дьєрдя II Ракоці – правителя Трансильванії.

Молдавський господар знову був змушений капітулювати і послав свого племінника заручником у Чигирин. Приблизно тоді ж (15.08.1652 р.) він надіслав запрошення на весілля

почесним гостям, серед яких мав бути зокрема Янош Кемені – командувач військ Трансільванії. Тиміш Хмельницький негайно вирушив до молдавської столиці. Його супроводжував 3-тисячний загін «сватів» на чолі з генеральним писарем Іваном Виговським, генеральним обозним Тимошем Носачем та переяславським полковником Павлом Тетерею. Форсувавши Прут, загін заночував у Бельцях, а 29 серпня 1652 р. в'їхав до Ясс. Як зазначив сучасник, «полковники були на добрих конях, всі в польських шатах». Переговори розпочалися в напруженій атмосфері, але згодом усе було вирішено у добросусідському дусі, і обидві сторони зійшлися на тому, що довгоочікуване весілля і українсько-молдавський союз підуть на користь обох державам. Молдавський літописець Мирон Костин, палкий прихильник польської орієнтації, який був присутній на весіллі, злісно відгукнувся про цей шлюб у своєму творі: «Велика різниця як родин, так і натур! З цього боку господар, що панує з 18 років, цесар з багатством і широкою славою, а друга сторона тільки два роки як вийшла з селянства. Русинки з Ладом, Ладом з усіх кутків, а сам зять лише назовні чоловік, а по натурі звір». При цьому Костин не зупинився навіть перед брехнею, бо Хмельницький був шляхетського роду, принаймні козацького!

Саме весілля було описане його свідком – теж кимось із пропольськи налаштованих молдавських бояр або й польським агентом, який не пошкодував чорної фарби для Тимоша і для козаків. Один із таких авторів навіть навів у цьому зв'язку анекдот: «Убогий русин, коли просив багатшого віддати заміж за свого сина його дочку, то її мати відповіла: «Отче! Біс його мати, як же закортіло собачому хребтові соболиного хвоста!» Інший автор дав розгорнутий опис (один з його списків було нами виявлено у відділі рукописів бібліотеки Чарторийських у Кракові під номером 3923), який містить у собі і деякі важливі подробиці весілля, що відбулося після свята Успіння Пресвятої Богородиці (припадало на 25 (15).VIII.1652 р.), отже й після Успенського посту. 16 серпня 1652 р. Тиміш Хмельницький і його ескорт стояли в Ямполі, чекаючи на прихід великого ворника (канцлера) Фоми – офіційного представника Лупу. Але той не захотів їхати у Ямпіль. Тиміш відчув якусь пастку з боку Лупу і наполіг на тому, щоб господар дав йому у заклад рідного сина, і це було зроблено. За даними молдавського літописця Мирона Костина, у заручники в Чигирин були послані сини Гавриїла – брата Василя Лупу (Андрій, Раду, Олександр і Енахе); сини Георгія Гіки – другого брата Василя Лупу (Георгій та Стефан), а також сини бояр Ніколає Бугуш та Йон Праеску.

26 серпня, у вівторок Тиміш почав переправлятися. У Сороках його з почестями зустрів як сина від імені господаря великий ворник, подав карету, запряжену шестериком коней, подавав різноманітні вина, мед та інший провіант. Із Сорок Фома провів ескорт аж до Ясс, і цей шлях вони подолали за три дні (Бельці, Прути, Кияни, Ясси). До столиці він в'їхав перед полуднем. Тут йому назустріч виїхав з боярами сам господар з 8 тисячами прегарно вбраного (по-турецьки!) війська. Козацький загін теж був добре вдягнений, хоч їхні коні і були досить худими. Молдаван вразило, що козаки спускалися з гори лавою, наче атакуючи, під звуки військової музики. З'їхавшись, перші особи зсіли з коней. Тиміш обняв свого майбутнього тестя, а господар його «як батько поцілував» і звернувся до гостей з привітальною промовою. Тиміш стояв наче вкопаний, слухаючи промову, він тільки покусував губи. З українського боку промову у відповідь виголосив Виговський. Потім майбутні родичі поїхали до палацу. Сучасник звернув увагу, що Тиміш Хмельницький був одягнений в атласний кармазиновий жупан та соболину ферязь, підшиту оксамитом. Сідло на його коні було гаптоване золотом і обшите перлами. За ним їхав коштовний ридван із скарбами і 400 простих возів із сіллю, яку козаки взяли для принагідної торгівлі. «Полковники були на добрих конях, всі в польських шатах», відзначив сучасник, але основна маса козаків виглядала не так імпазантно. Коли колона підїхала до палацу, вдарив салют з гармат, заграла військова музика, потім і турецька та циганська! Господар запросив гостей до своїх багатих покоїв (майже весь ескорт став табором біля палацу), де вів розмову із Виговським, а потім запропонував умитися та перепочити після дороги. Гостям кинулись помагати молдавські слуги, але Тиміш дивився на них, «ніби

якийсь вовк з-під дуба». Гетьманич, певно, був не дуже обізнаний зі світськими манерами, бо обернувся спиною до молдавських бояр і почав стригти собі нігті. Під час обіду він мовчав, за що Лупу навіть образився на нього. На другий день Тиміш готувався до шлюбу. Сучасник не каже, у чому полягали ці приготування, зауважив тільки, що багато вбрані молдавські боярині танцювали, а Тиміш курих люльку та дивився на їхні танці. Потім молоді вирушили до церкви. Тиміш їхав на арабському коні, був одягнений у багаті шати, подаровані майбутнім тестем. З ним їхали «друзьки» – двоє полковників. Після вінчання Тиміш повеселішав і не втримався, щоб не обняти при всіх молоду, яка йому вочевидь сподобалася. Роксанда теж не була проти шлюбу, навіть наказувала, чекаючи на молодого, співати собі козацьких пісень. Коли молоді вїжджали до замку, знову били з гармат. Під час бенкету послали по «свашок». Виявляється, в козацькому корпусі знайшлося місце і для українських свях! Ті приїхали спеціальною каретою, причому перед цим вони вже встигли випити за здоров'я молодих. Тиміш був веселим, їв та пив з апетитом, а потім сказав молдавському боярину й дипломату Юрію Кутнарському: «Дякую вельми господареві його мості, є весь достаток, чого більш треба». Після цього заграла турецька музика, гості почали пити за здоров'я Хмельницького (не знати, правда, якого: Богдана чи Тимоша), за союз обох династій, стали бити на radoщах із гармат. Тиміш послав по свій оркестр, і той заграє українських пісень, від чого гетьманич особливо розвеселився і наказав козакам, яких багато прийшло на бенкет, пити горілку, що вони й робили аж до пізньої ночі. Одна свашка – козачка Стаська Курпичка – зауважила невдоволені міни бояринь і гостро сказала їм у присутності молоді: «Чи ми до вас на кепство приїхали? Коли ви пишніші від нас, то чому свою дочку за козака даєте?» Згодом свашки стали розїжджатися, а молодий увійшов до покою молоді...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.